

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПСИХОЛОГІВ

У статті здійснюється аналіз зарубіжного досвіду професійного навчання та розвитку професійного мислення психологів з метою оптимізації їх фахової підготовки в Україні.

Ключові слова: психолог, професійна підготовка, професійне мислення, професійні стандарти.

Т.Е. Гура

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ ПСИХОЛОГОВ

В статье сделан анализ зарубежного опыта профессионального обучения и развития профессионального мышления психологов с целью оптимизации их специальной подготовки в Украине.

Ключевые слова: психолог, профессиональная подготовка, профессиональное мышление, профессиональные стандарты.

I.E. Gura

FOREIGN EXPERIENCE OF VOCATIONAL TRAINING AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL THINKING OF PSYCHOLOGISTS

In clause the analysis of foreign experience of professional training and development of professional thinking of the psychologists is carried out with the purpose of optimization of their special preparation in Ukraine.

Key words: the psychologist, professional training, professional thinking, professional standards.

Одним з найпріоритетніших напрямів розвитку вітчизняної системи вищої освіти є створення умов для ефективної підготовки високопрофесійних фахівців, здатних вирішувати надскладні завдання професійної діяльності та професійного й особистісного саморозвитку в умовах соціально-політичної, економічної, інформаційної та психологічної нестабільності сучасного українського суспільства. Це, у першу чергу, стосується фахової підготовки психологів як спеціалістів, покликаних надавати допомогу у збереженні та розвитку психічного і психологічного здоров'я особистості. Що вимагає від них не тільки досконалого володіння системою професійних знань, а і розвиненості їх миследіяльності: здатності свідомо ак-

туалізувати механізми мисленнєвого пошуку; здійснювати методологічну рефлексію; системно, аналітично, комплексно, гнучко, швидко вирішувати професійні проблеми. Вочевидь, розвиток такого складного психологічного феномену як професійне мислення особистості має бути цілеспрямованим та неперервним і відбуватися, передусім, у системі вищої освіти. Здійснений нами аналіз Галузевого стандарту вищої освіти освітньо-професійних програм та освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців напряму підготовки 0401 Психологія, власний досвід викладання психологічних дисциплін у вищих навчальних закладах дають змогу стверджувати про ситуативність, фрагментарність розвитку професійного мислення психологів у вищій школі, його залежить від індивідуальної ініціативи окремих викладачів, їх наукового інтересу.

Отже, актуальним є вивчення зарубіжного досвіду професійного навчання та розвитку мисленнєвої сфери психологів з метою оптимізації їх фахової підготовки в Україні, що і стало метою цієї статті.

Передусім зазначимо, що у 1990 році Європейською федерацією Асоціацій професійних психологів були прийняті «Оптимальні стандарти» для професійної підготовки фахівців у галузі психології (EFPPA), що визначають загальні принципи та підходи до неї [5]. Крім того, у 2001 році на засідання Генеральної асамблеї Європейської федерації асоціацій психологів був прийнятий European Diploma in Psychology, відповідно до якого в усіх вищих навчальних закладах Європи професійна підготовка психологів є триступеневою: бакалавр – магістр – практика супервізії і в середньому триває 6 років. Основними принципами професійної підготовки психологів були визначені такі: 1) просування психологічної допомоги, доступності кваліфікованої психологічної допомоги всім верствам населення; 2) захисту від некваліфікованих спеціалістів, неякісної допомоги; 3) підтримки професійної мобільності психологів, можливості їх вільної професійної діяльності у межах європейського простору; 4) відповідності диплома стандартам академічної освіти та спеціальної психологічної підготовки, а також європейським етнічним стандартам; 5) доступності професійного навчання незалежно від національних та інших особливостей майбутнього фахівця; 6) практичної зорієнтованості профе-

сійної підготовки, обов'язковості супервізорської практики; 7) постійного оновлення диплома, що свідчить про професійну підготовку (European Diploma in Psychology має оновлюватися кожні 7 років та у випадку його не підтвердження, має бути анульованим) [5, с. 4]. Відтак, незважаючи на відмінності структури професійної психологічної освіти, у європейських країнах спостерігається багато спільного у змісті фахової підготовки психологів.

Розглянемо основні положення як професійного навчання психологів у європейських країнах, так і їх досвід розвитку професійного мислення у майбутніх психологів.

За структурою професійної психологічної освіти європейські країни можуть бути розподілені на три групи – такі країни, в яких вона відбувається: 1) безперервно п'ять років та є спеціалізованою; 2) безперервно п'ять років та є загальною; 3) переривчасто: загальна – три роки та спеціалізована – ще три роки. До першої групи країн відносяться такі європейські країни як Фінляндія, Швеція, Бельгія. Професійна підготовка психологів у них здійснюється з першого курсу спеціалізовано: або у сфері клінічної, або педагогічної психології, або у психології розвитку чи організаційної психології. До другої групи належать Португалія, Норвегія, Австрія, Італія, Німеччина, Швейцарія та ін., в яких перші три роки навчання студенти-майбутні психологи опановують загальні психологічні дисципліни, а вже з третього курсу обирають вузьку психологічну спеціалізацію, за якою і отримують диплом.

Так, у Німеччині, наприклад, фахова підготовка психологів відбувається на базі університетів протягом двох періодів. Перший – базисне навчання, що передбачає опанування майбутнім фахівцем загальної психології, методів/статистики, фізіології, психології розвитку, соціальної психології та психології особистості. Цей період триває протягом 9 семестрів по два семестри на рік, тобто 3,5 роки навчання. Другий період – основне навчання, яке забезпечує оволодіння ним певною спеціалізацією (клінічна психологія, організаційна психологія, психологія в освіті та ін.), він триває протягом 4 семестрів – 2-х років навчання.

У країнах третьої групи, таких як Велика Британія, Греція, Франція, Португалія та ін., протягом трьох років студенти отримують загальну психологічну освіту, після чого можуть продовжити своє навчання за вузькою спеціальністю також протягом трьох років.

Професійна підготовка психологів у Франції, наприклад, відбувається за декілька ми етапами або рівнями. Перший етап – це отримання Диплому про загальну університетську освіту за спеціалізацією по психології (DEUG). Майбутній психолог протягом двох років має вивчити такі дисципліни як клінічна психологія, біологія, фізіологія тварин та людини, психологія розвитку та ін. і якщо його навчальна успішність не буде нижчою 10 з 20 можливих балів на рік, то він отримує вищезазначений Диплом на переходить на другий етап/рівень професійного навчання. Якщо ж студент не набирає необхідної кількості балів, то перший та другий курси ним можуть бути пройдені повторно, а при необхідності ще одного повтору робить спеціальний запит на визначення його професійної придатності [2]. Другий етап – це отримання диплому про вищу освіту зі спеціальності психологія, який майбутній фахівець має відпрацювати протягом ще одного року навчання. а цьому етапі студент самостійно обирає ті навчальні дисципліни, які має буде опанувати, причому обрані дисципліни включають не тільки аудиторні заняття, але і стажування. Для підтвердження Диплому також потрібно набрати не менше 10 із 20 можливих балів.

Третій етап професійної підготовки психологів у Франції – це навчання у магістратурі протягом одного року, що передбачає аудиторні заняття, стажування та написання випускної роботи. Четвертий – завершальний етап – це етап здобуття вищої спеціальної освіти. Після нього студент отримує Диплом про поглиблену вищу освіту (DESS) або (DEA) та кваліфікацію психолога зі спеціалізацією: соціальна, клінічна психологія, психологія праці, експериментальна та ін. На цьому етапі йому необхідно пройти виробничу практику та захистити випускну кваліфікаційну роботу. Для вступу на цей рівень майбутньому фахівцю необхідно підготувати пакет документів, включаючи портфоліо та пройти співбесіду, причому найбільш важливим є документи про результати стажування, професійні проекти,

магістерська робота. Важливо зазначити, що отримати кваліфікацію «психолог» з отриманням Дипломів DESS або DEA у Франції у середньому на рік можуть близько 20 студентів, тому конкурс на ці місця є дуже великим.

Система професійної підготовки психологів у Великій Британії складається з чотирьох рівнів: 1) навчання у бакалавріаті протягом трьох років та отримання загальної психологічної освіти; 2) практична діяльність у якості асистента психолога (професійне стажування) протягом року; 3) навчання у магістратурі, в якій психолог опановує вузьку спеціалізацію, з отриманням ступеня магістра психології (Master of Sciences), захисту докторської дисертації для отримання ступеня доктора психології (PsyD) або доктора філософії (PhD); 4) отримання статусу сертифікованого психолога (Chartered Psychologist) в однієї з галузей: психологічного консультування, психології здоров'я, судової психології, психології професійної діяльності, клінічної психології, психології в освітніх системах. Для цього необхідно пройти навчання на курсах підвищення кваліфікації.

Професійні стандарти психологів Великої Британії містять три взаємопов'язані підрозділи: 1) критерії та контекст діяльності – «вихідні критерії» – це ролі та функції психологів; 2) система знань та умінь, які необхідно проявити або «вхідні критерії»; 3) система обов'язкових вимог, що виносяться за результатами проведення перевірочних процедур (екзаменів) [3]. Важливим для нас є те, що серед професійних умінь, які є обов'язковими для психолога в окрему позицію віднесені когнітивні уміння: виявляти специфіку психологічних проблем, оцінювати ймовірність висунутих гіпотез, аналізувати професійні документи, проектувати, аналізувати ефективність власної діяльності, безперервно розвивати власну когнітивну сферу, тощо.

Узагальнюючи специфіку професійної підготовки психологів у європейських країнах, зупинимося на особливостях розвитку їх професійного мислення у процесі фахового навчання. Так, відповідно до European Diploma in Psychology, однією з основних компетенцій психолога, що характеризують його стиль діяльності у професійному контексті є саморефлексія – критична рефлексія власної практики та компетенцій як головна ознака професіоналізму [5]. Крім того, сис-

темоутворювальними ознаками професійного мислення визначені такі: 1) вміння постановки мети, що передбачає здатність психолога визначити мету та завдання надання психологічної послуги; 2) вміння аналізувати потреби клієнта – здатність психолога збирати інформацію про потреби клієнта з допомогою відповідних методів, прояснення та аналіз цих потреб, до того ступеню, який дозволяє розпочати усвідомлені дії; 3) вміння цілепокладання – здатність пропонувати та обговорювати цілі з клієнтом, визначати критерії оцінки вирішення завдань психологічних послуг; 4) вміння здійснювати заключну оцінку психологічних послуг – здатність оцінити успішність надання психологічно допомоги, прогнозувати подальші потреби клієнта [5].

Підготовка психологів на рівні бакалавра передбачає опанування ними поряд з такими базовими дисциплінами як загальна психологія, історія психології, диференційна психологія, психологія особистості та ін., когнітивної психології, завданням якої є розвиток їх мисленнєвої сфери: умінь мислити аналітично, синтетично, самостійно, гнучко, вільно [5, с. 22]. На рівні магістратури психологи вивчають теорії когнітивних схем – ефективні технології вирішення професійних проблем, теорію професійного розвитку особистості, у тому числі – психолога, включаючи особливості динаміки його мисленнєвої діяльності протягом усіх етапів професійної життєдіяльності. Розвиток та оцінка рівня професійного мислення психолога відбувається на рівні практики супервізії, оскільки одним із завдань роботи супервізора – наставника, досвідченого психолога, який супроводжує молодого фахівця є визначення особливостей його когнітивної сфери та активізація мисленнєвих якостей.

Підсумовуючи усе вищезазначене, основними загальними рисами професійної психологічної освіти в європейських країнах можна визначити такі. По-перше, вона розпочинається у системі загальної освіти через вибір школярем психології як профільного предмета. По-друге, навчальні програми підготовки майбутніх психологів в університетах на усіх етапах навчання містять обов'язкові курси та курси за вибором студента, причому вибір останніх дуже значний: студент обирає від 5 до 10 курсів на рік з понад 30 можливих. По-третє, серед форм про-

фесійної підготовки в аудиторіях домінують практичні; на лекції відводиться близько 30% навчального часу, а практики, тренінги, семінари, майстерні, супервізії та ін. форми практичної підготовки охоплюють 70% часу. По-четверте, існує розвинена система наставництва – студент працює під керівництвом досвідченого психолога-практика, який супроводжує майбутнього фахівця та забезпечує йому професійну практику; крім того, кожний студент стає членом університетської науково-дослідної лабораторії, в якій під керівництвом ученого-психолога здійснює експериментальні дослідження, результати яких виходять за межі навчального закладу, апробовуються у реальній суспільній практиці. По-п'яте, значний вплив на професійну освіту психологів має психологічне товариство країни або асоціація професійних психологів. Саме вони беруть участь в акредитації спеціальності та окремих курсів (Ірландія, Швеція), здійснюють експертизу якості викладання психології, написання студентами дипломних робіт, рівня науково-дослідницької роботи факультету (Велика Британія) й можуть відкликати ліцензію університету на право підготовки психологів [3;5;11]. По-шосте, значне місце у змісті професійної підготовки психологів займає розвиток їх професійного мислення, який відбувається завдяки як формуванню специфічних професійних знань, так і активізації мисленнєвих процесів у практичній діяльності та супервізорській практиці.

Професійна підготовка психологів у США відбувається з 1636 року (заснування коледжу в Гарварді). До 1991 року кожний факультет психології мав право здійснювати професійну підготовку майбутніх фахівців за своєю власною програмою, але у 1991 році конференція Американської Психологічної Асоціації сприяла створенню національних стандартів з навчання та викладання психології [1; 7].

Структура професійної психологічної освіти в США є багатокомпонентною. Її перша ступінь – дворічне навчання у коледжах –забезпечує загальноосвітню та початкову професійну освіту й надає випускнику ступінь молодшого спеціаліста. Друга ступінь психологічної освіти – навчання у чотирирічних коледжах, які можуть входити до складу університету. Навчальний план підготовки психологів у

них містить три групи дисциплін: загальноосвітні, курси спеціалізації та дисципліни за вибором студента [1]. Випускники коледжу отримують ступінь бакалавра та можуть розпочати свою професійну діяльність у якості помічника кваліфікованого психолога. Третя ступінь професійної психологічної освіти – навчання в університеті протягом одного-двох років у дослідницькому або професійному напрямі. Навчання у дослідницькому напрямі (школі) передбачає наукову підготовку фахівця, проведення фундаментальних досліджень у галузі психології та отримання ступеню магістра. Професійні школи здійснюють підготовку психологів-практиків і отриманий ступінь магістра психології свідчить про отриману фахову спеціалізацію. Остання, вища ступінь професійної підготовки психологів – це докторська підготовка, яка також може відбуватися у двох напрямках: академічному та практичному. Протягом трьох-п'яти років психолог може опанувати дослідницьку роботу: пройти підготовку за обов'язковими навчальними вузькопрофесійними курсам та елективними курсами поза галуззю спеціалізації, написати дисертацію та отримати ступінь доктора філософії (PhD). Також він може навчатися у професійних школах, опанувати спеціалізовану галузь професійної психологічної практики та за значний практичний вклад у психологію отримати ступінь доктора психології (PsyD). Якщо психолог-магістр сам успішно викладав психологічні дисципліни у коледжах та університетах, йому може бути присуджений ступінь доктора педагогічних наук (EdD) [1].

Особливістю професійної підготовки психолога та його професійної діяльності у США є жорстка система сертифікації. Для того, щоб психолог мав право працювати самостійно, практикувати, йому потрібно: 1) мати докторську ступінь в галузі психології; 2) мати досвід роботи під супервізією не менше п'яти років у закладах та організаціях, що затверджені професійною радою штату; 3) отримати «Кваліфікаційний сертифікат з психології» (CPQ) успішно склавши «Іспит на здійснення професійної діяльності у галузі психології» (Examination in Professional Practice in Psychology – EPPP), що складається з 200 питань з проблем: методів та інструментів психологічного дослідження; інтерпретації та написання звітів; створення дослідницького плану за результатами діагностики, моніторингу дина-

міки, заключної оцінки; дизайну експерименту; і, що для нас є особливо важливим, професійної компетентності психолога, вимог до його когнітивної сфери, професійних, етичних та юридичних обмежень у діяльності психологів [8;10]; 4) відповідати адміністративним вимогам (у деяких шатах існують особливі вимоги до віку, досвіду, громадянству, місцю проживання, вимоги морально-етичного характеру); проходити переекзаменацію кожні один - три роки. Оцінка професійної компетентності психолога здійснюється Американською радою професійної психології (АВРР), яка у випадку професійної непридатності може лишити психолога не тільки права на діяльність, але і сертифікатів та дипломів.

Визначальною особливістю професійної підготовки психологів у США є те, що вона зумовлюється типом університету, в якому відбувається. Так, університети цієї країни поділяються на дві групи: перша – ті, які є базовими, готують фахівців для різних галузей психологічної науки та практики й статусно не виділяються з усіх вищих навчальних закладів; друга – такі, які входять до престижної Іву League та займаються підготовкою елітних кадрів – психологів, які покликані здійснювати відкриття у науковій психології та створювати нові психологічні технології, практики. Диплом цих університетів (очолює їх рейтинг Гарвардський, Йельський і Стенфордський університети) найвище оцінюється у світі. Кожний рік випускається тільки 25 таких психологів, причому університети мають щорічно виборювати право готувати таких фахівців. Навчання в цих університетах передусім відбувається позааудиторно: у науково-дослідних лабораторіях, психологічних центрах; будується на основі самостійної роботи студентів під керівництвом провідних учених-психологів та практиків, які мають всесвітньо відомі імена.

Розвиток професійного мислення майбутніх психологів є одним з важливих завдань фахової освіти у США. Так, здійснений нами аналіз навчальних планів підготовки психологів, а також праць американських учених [6;7;8;9], дозволяє стверджувати, що воно вирішується завдяки:

- безперервному опануванню майбутніми психологами таких спеціальних курсів, що входять як до обов'язкових, так і до елективних інтегративних як: «Крити-

чне мислення», «Когнітивні процеси», «Перцепція та судження», «Когнітивна сфера психолога», «Системи психології та мислення» тощо;

- впровадженню спецкурсів у межах різних дисциплін, завданнями яких є опанування студентами різних когнітивних схем;

- реалізації системи тренінгів, спрямованих на розвиток мисленнєвої сфери, в тому числі – формування «навичок саморефлексії» [6];

- впровадженню системи активних методів навчання протягом усього його терміну, таких як: дискусії, рольові ігри, кейс-стаді, навчальні конференції, методи проектів та ситуативного навчання, клінічне наставництво, професійні майстерні, психоісторії, методи колегіального розвитку мислення, тощо [4];

- веденню майбутніми фахівцями щоденника супервізії, в якому вони спостерігали та відзначали етапи вирішення психологом професійних проблем, здійснювали критичний аналіз перебігу та результатів психологічно практики;

- обов'язковим створенням як загального, підсумкового портфоліо, що сприяє самооцінці психологом власних професійних можливостей, так і окремих портфоліо, які потребують рефлексії студентами того, чому вони навчилися та як змінилися у процесі опанування різних курсів [6].

Отже, здійснений аналіз зарубіжного досвіду професійного навчання та розвитку професійного мислення психологів дозволяє зробити такі висновки, які можуть стати підґрунтям оптимізації їх фахової підготовки в Україні.

По-перше, професійна підготовка психологів у зарубіжних країнах характеризується системністю, різноманітністю, спеціалізованістю, практичною зорієнтованістю, сертифікованістю.

По-друге, значний вплив на професійну освіту психологів має психологічне товариство країни або асоціація професійних психологів. Саме вони беруть участь в акредитації спеціальності та окремих курсів, здійснюють експертизу якості викладання психології, написання студентами дипломних робіт, рівня науково-дослідницької роботи факультету й можуть відкликати ліцензію університету на право підготовки психологів.

По-третє, одним з провідних завдань професійної підготовки психологів є розвиток їх професійного мислення, який є усвідомленим, цілеспрямованим, системним та відбувається завдяки: формуванню специфічних професійних знань у межах спеціальних обов'язкових та елективних навчальних курсів, спецкурсів, спрямованих на опанування студентами професійних узагальнень; активізації мисленневих процесів завдяки впровадженню системи тренінгів, дискусій, рольових ігор, кейс-стаді, навчальних конференцій, методів проектів та ситуативного навчання, клінічного наставництва, професійних майстерень, психоісторій, методів колегіального розвитку мислення, портфолію; навчальним та супервізорській практиці.

Список літератури

1. Володарская И.А., Лизунова Н.М. Система подготовки психологов в США / И.А. Володарская, Н.М. Лизунова // Вестник МГУ. — Сер. 14. Психология. — 1989. — №3. — С. 50-62.
2. Юрасова Е.Н. Обучение и трудоустройство психологов во Франции / Е.Н. Юрасова // Психологические аспекты профессионального становления: Сборник материалов Всероссийской межвузовской научной конференции. — М.: РИПО ИГУМО и ИТ, 2009. — С. 130-141.
3. Bartram D., Roe R.R. Definition and Assessment of Competences in the Context of European Diploma in Psychology / Bartram D., Roe R.R. // European Psychologist. — 2005. — Vol. 10 (2). — P. 93-102.
4. Chamberlin C. "It's not brain surgery": construction of professional identity through personal narrative / Chamberlin C. // Teaching and Learning. — 2002. — Vol. 16. No 3. — P. 69-79.
5. European Diploma in Psychology: Draft Proposal prepared for consultation from the EuroPsy2 Project Group. Versin 2.7 revised. October 2003. — Режим доступу: <http://www.europsy.eu.com>
6. Hatcher R.L., Lassister K.D. Initial training in professional psychology: the practicum competencies outline / Hatcher R.L., Lassister K.D. // Training and education in professional psychology. — 2007. — Vol.1. — No 1. — P. 49-63.
7. Kaslov N. Competencies in professional psychology / Kaslov N. // American Psychologist. — 2004. — No 56. — P. 774-781.
8. Mark R. Raymond. Jon Analysis and Specification of Content for Licensure and Certification Examination / Mark R. Raymond. Jon // Applied measurement for education. — 2001. — 14(4), Lawrence Erlbaum Associates, Inc.; P. 369-415.
9. Stratford R. A competency approach to educational psychology practice: the implications for quality / Stratford R. // Educational and child psychology. — 2005. — No 24. — P. 5-11.
10. Survey of the Practice of Psychology, prepared by Professional Examination Service. — Association of States and Provincial Psychology Boards, 2003. — 147 p.
11. Tikkanen T. The Present Status and Future Prospects of the Profession of Psychologists in Europe / Tikkanen T. // European Psychologist. — 2006. — Vol. 11 (1). — P. 2-5.